

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Запропоновано для уникнення проблемних питань, що виникають при реорганізації шляхом перетворення, зберігати баланс підприємства, що реорганізується, доповнивши його лише тими записами, які стосуються його коригування

Постановка проблеми. Процедурі реорганізації характерний ряд проблем і особливостей, пов'язаних з організацією бухгалтерського обліку й оподаткуванням таких операцій. Одна з таких особливостей – необхідність передачі майна одночасно з відповідними джерелами його утворення (власним капіталом або позиковими коштами). Інша – доцільність відображення майна й зобов'язань у тому числі й за корпоративними правами відповідними бухгалтерськими записами та їх оподаткування.

Крім того, як свідчить практика, суб'єкти господарювання стикаються з рядом проблемних питань:

– чи буде внеском до статутного капіталу новоствореного підприємства- правонаступника отримане в результаті реорганізації майно?

– майно та зобов'язання, що передаються при реорганізації, повинні супроводжуватися джерелами власних засобів?

– можна при реорганізації підприємств шляхом виділення й поділу вирішити проблеми розподілу власників корпоративних прав з урахуванням того, що майно товариств- правонаступників належить не власникам корпоративних прав щодо такого майна, а власне товариству?

– чи необхідно під час реорганізації підприємств і визначення вартості майна та зобов'язань, що передаються, враховувати розмір чистих активів, які відповідають корпоративним правам їх власників у статутному капіталі підприємств, що реорганізуються шляхом виділення і поділу?

Аналіз останніх досліджень. Чинним законодавством наведені вище проблемні моменти щодо бухгалтерського обліку майна і зобов'язань юридичних осіб в ході їх реорганізації врегульовано частково. Деякі з них розглядалися окремими науковцями та практиками, серед яких доцільно виділити Н.А. Литньову, І.А. Михайлову-Станюту, Т. Насевич, Є.Н. Шибєко, С.Л. Коротаєва. При цьому автори передбачають принципово різні підходи до вирішення зазначених проблем, тому дане питання є актуальним для дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Особливу увагу слід звернути на запропоновані дослідниками варіанти організації бухгалтерського обліку при реорганізації. Під час реорганізації шляхом приєднання або злиття майно, що передається, пропонується розглядати як внесок до статутного капіталу до підприємства- правонаступника. При цьому підприємство- правонаступник враховує майнові цінності підприємства-правопопередника та джерела їх утворення шляхом їх об'єднання з відповідними статтями балансу на день приймання за відповідними рахунками бухгалтерського обліку. З цього приводу І.А. Михайлова-Станюта зазначає, якщо приєднання проведене через купівлю- продаж із передачею правонаступництва, то майно, що продається, відобразатиметься продавцем за кредитом рахунків кожного з активів (або цілісного майнового комплексу) і дебетом рахунків зобов'язань як правонаступнику із сплатою всіх належних податків. Підприємство- правонаступник, в свою чергу,

відображає прийняте майно за дебетом рахунків майна та кредитом рахунків грошових коштів, прийнятих боргів, зобов'язань й інших статей балансу [432, с. 31]. Як бачимо, в даному випадку дослідник необґрунтовано поєднує принципово різні операції – реорганізації та купівлі-продажу підприємства. Як наслідок, розуміння відмінностей між такими операціями призводить до неправильного відображення в бухгалтерському обліку операцій з корпоративними правами.

Що стосується злиття підприємств, то на думку І.А. Михайлової-Станюти, реорганізовані підприємства жодних поточних записів на рахунках бухгалтерського обліку не здійснюють, а їх інвентарний об'єкт або майно вважається внеском до статутного капіталу новоствореного підприємства [432, с. 31].

У наукових працях інших фахівців, зокрема Є.Н. Шибєко [705], при реорганізації шляхом злиття та приєднання пропонується розглядати майно як фактичний внесок до статутного капіталу шляхом використання рахунку з обліку розрахунків із власниками корпоративних прав.

На думку С.Л. Коротаєва [330], при злитті доцільно об'єднувати рахунки й статті балансу. Вчений вважає, що бухгалтерські записи на бухгалтерських рахунках можуть не проводитися.

На нашу думку, зазначені підходи науковців мають ряд недоліків, що призводить до неможливості їх застосування на практиці, адже, якщо у новоствореного підприємства отримане майно розглядається як внесок до статутного капіталу, то у підприємств-правопередників повинні відобразитися операції з передачі всіх статей балансу та закриття підприємств. У свою чергу, це означає необхідність здійснення у підприємства, що реорганізується, відповідних бухгалтерських записів, пов'язаних зі складанням ліквідаційних балансів підприємств-правопередників.

Крім того, необхідно враховувати, що внаслідок звичайного об'єднання статей балансу й встановлення корпоративних прав власників виходячи з об'єднаних величин статутних капіталів підприємств, що реорганізуються, в загальній величині статутного капіталу новоствореного підприємства спостерігатиметься різне забезпечення капіталу чистими активами.

Саме тому частка в статутному капіталі при злитті підприємств і об'єднанні їх статутних капіталів повинна, як правило, якщо інше не обумовлене рішенням власників корпоративних прав, формуватися з урахуванням розміру джерел власних засобів (чистих активів), що передаються.

Відзначимо, що майно, яке передається при злитті підприємств та закріплене лише власним капіталом і необтяжене зобов'язаннями, у жодному випадку не може бути внеском до статутного капіталу новостворюваного підприємства. Таке твердження обумовлено тим, що підприємства, які об'єднуються, ліквідовуються, а, отже, підприємства-правопередники не можуть бути власниками корпоративних прав підприємства- правонаступника.

На практиці досить часто виникає ситуація, коли у підприємства-правопередника відсутні власні джерела утворення майна. Тоді передача такого майна не може бути внеском до статутного капіталу, адже статутний капітал не може формуватися за рахунок позикових коштів. Однак це не означає, що підприємство, яке не має власних джерел засобів, не може реорганізуватися. Адже відсутність власних джерел означає, що у підприємства всі його активи забезпечуються залученими джерелами та воно повинно бути визнане банкрутом і ліквідоване. У такій ситуації реорганізація шляхом приєднання буде одним із механізмів відновлення платоспроможності потенційного банкрута.

Принципово інші підходи щодо відображення зазначених операцій в обліку пропонує Т. Насевич [465, с. 11-16]. Так, наприклад, при злитті та приєднанні у підприємства-правопередника та підприємства- правонаступника це майно, а також джерела власних засобів пропонується обліковувати шляхом використання рахунку обліку статутного капіталу як транзитного. На наш погляд, використання рахунку обліку статутного капіталу для таких операцій є сумнівним. Тим більше автор підкреслює, що використання даного рахунку є специфічним та може бути розглянуто як технічний прийом, який на зміни розміру статутного капіталу не впливатиме [465, с. 14].

Якщо бухгалтерський рахунок обліку статутного капіталу використовується суто технічно та загальний його розмір на новостворених підприємствах не змінюється, тоді постає питання у необхідності використання такого рахунку.

Слід зазначити, що, ухваливши рішення про реорганізацію, власники корпоративних прав підприємств, що ліквідуються, можуть прийняти рішення і про розподіл корпоративних прав або нерозподіленого прибутку цього підприємства. Очевидно, що за такого підходу у випадку, якщо величина чистих активів підприємства, що ліквідується, враховуватиметься при формуванні корпоративних прав власників підприємства, що ліквідується, в статутному капіталі нових підприємств, ця частка складе меншу величину, ніж якби використання нерозподіленого прибутку не проводилося.

У будь-якому випадку валюта ліквідаційного балансу підприємства-правопередника повинна дорівнювати нулю, що й досягається шляхом закриття дебетового сальдо на рахунках обліку розрахунків або фінансових інвестицій джерелами власних засобів.

Закриття рахунків з виведенням нульового сальдо на підприємствах, що ліквідуються в результаті реорганізації, означає, що передане в таких випадках майно в будь-якому випадку не може розглядатися як внесок до статутного капіталу новостворених юридичних осіб.

Така обставина ще раз підтверджує висновок про те, що майно, яке передається при реорганізації у формі злиття і приєднання, не є внеском до статутного капіталу підприємства, до якого проводиться приєднання або яке створюється в результаті злиття.

Таким чином, ні рахунки обліку розрахунків, ні рахунки обліку статутного капіталу при реорганізації шляхом приєднання підприємств не задіяні. Відбувається звичайне об'єднання статей балансу.

У ході злиття і приєднання підлягають об'єднанню всі статті активу й пасиву реорганізованих підприємств, за винятком окремих позицій. Зокрема, до балансу підприємства- правонаступника, на наш погляд, не повинні включатися:

– фінансові інвестиції підприємств-правопередників, а також підприємства, до якого проводиться приєднання, в статутні капітали один одного;

– показники, що відображають взаємну дебіторську й кредиторську заборгованість між підприємствами, що реорганізуються, зокрема розрахунки за належними дивідендами.

Подібні підходи пропонуються і для випадків реорганізації шляхом виділення й поділу. Для закриття статей балансу підприємств, що реорганізуються, використовується рахунок "Статутний капітал", у тому числі, коли здійснюється поділ і раніше діюча юридична особа ліквідується. Перевагою даного підходу є контроль за повнотою і правильністю реорганізації, що "особливо важливо при документальному оформленні майна, що списується з балансу" [465, с. 15].

Один із варіантів вирішення даної проблеми – розподіл майна, зобов'язань і, відповідно, джерел власних засобів, виходячи з корпоративних прав власників корпоративних прав підприємства, що ліквідується при реорганізації. Разом з тим не виключається варіант розподілу зазначених об'єктів у порядку та пропорціях, визначених власниками корпоративних прав підприємства, що реорганізується. Можливість останнього варіанту обумовлена тим, що розрахунки з власниками за їх корпоративними правами можуть проводитися не виходячи з розміру їх внеску до статутного капіталу, а за домовленістю між ними.

Як зазначалося вище, більшість фахівців під час реорганізації шляхом поділу майна, що передається, розглядають як внесок до статутного капіталу таких підприємств. При цьому “наповнення” статутного капіталу проводиться з використанням рахунку обліку розрахунків із власниками корпоративних прав.

На практиці, на наш погляд, можливий варіант розподілу та передачі новим підприємствам кожного з джерел власних засобів юридичної особи, що ліквідується, у тому числі й статутного капіталу. Принципова особливість даного варіанту полягає в тому, що якщо в результаті поділу статутного капіталу його величина у новостворених підприємствах виявиться недостатньою, власники корпоративних прав повинні поповнити статутний капітал або покрити його нестачу у встановленому законодавством порядку іншими отриманими при реорганізації власними джерелами, наприклад, нерозподіленим прибутком, або ж поповнити в рахунок своїх корпоративних прав.

Аналіз публікацій за даною проблематикою (Н.А. Литньова, Т. Насевич, Є.Н. Шибєко) [392; 465; 705] показує, що багато авторів розглядають передачу майна як фінансові інвестиції підприємства, що реорганізується, до статутного капіталу підприємства, що виділяється. Однак виділення підприємства здебільшого відбувається у випадках прийняття рішення колишніми власниками корпоративних прав розділити свій бізнес, тому корпоративні права одного із колишніх власників у новому підприємстві для іншого власника корпоративних прав можуть виявитися неприйнятними.

Як наголошувалося, майно, що передається в частині активів балансу, повинне супроводжуватися відповідними джерелами (власними, залученими), відображеними в пасиві балансу. Одна справа, коли активи “супроводжуються” зобов'язаннями, інша – власними джерелами. Очевидно, що власні джерела отримати набагато вигідніше. Більше того, відносно власних джерел існують різні пріоритети. Так, наприклад, супроводжуючи активи, нерозподілений прибуток може бути одразу ж використаний на виплату дивідендів. Якщо разом з активами передається фонд переоцінки, то його використання в перспективі досить сумнівне.

Разом з тим, створення шляхом реорганізації дочірнього підприємства – це тільки один із можливих варіантів реорганізації шляхом виділення, при якому засновником виділеного підприємства є підприємство, з якого проводилося виділення.

Інший варіант – “розходження” засновників реорганізованого підприємства, що супроводжується не лише передачею активів підприємству, яке виділяється, але й розподілом супроводжуваних активів зобов'язань і власного капіталу.

Це зумовлює виникнення проблеми щодо механізму розподілу майна та джерел його утворення.

Один із можливих варіантів розподілу майна між власниками корпоративних прав – це розподіл з урахуванням корпоративних прав власників у статутному капіталі. В такому ж порядку повинні розподілятися і супроводжуючі майно його джерела (власні або залучені).

Проте на практиці не виключається варіант, коли майно може розподілятися і в іншому співвідношенні, згідно з досягнутою між власниками корпоративних прав угодою щодо розподілу їх корпоративних прав. Так, наприклад, нерозподілений прибуток, невикористані залишки фонду споживання (якщо він створюється за рахунок нерозподіленого прибутку) можуть розглядатися як джерело для виплати дивідендів. Що стосується додаткового капіталу та сформованого в його складі фонду переоцінки, то вони мають цільовий характер і на виплату дивідендів або покриття корпоративних прав використовуватися не можуть.

На підприємстві, яке створюється в результаті реорганізації шляхом виділення для обліку майна, яке надходить, і джерел його утворення може використовуватися рахунок 46 “Неоплачений капітал” або проміжні рахунки з подальшим розгортанням їх за відповідними активами, що передаються.

З урахуванням викладеного, передачу майна і зобов'язань при реорганізації підприємства шляхом виділення (якщо при виділенні не створюється дочірнє підприємство) запропоновано відображати в бухгалтерському обліку такими записами (табл. 3.15.).

Таблиця 1. Запропоновані облікові записи операцій з передачі майна та зобов'язань (при реорганізації шляхом виділення без створення дочірнього підприємства)

Кореспонденція рахунків	Зміст господарської операції
Підприємство, що реорганізується	
Д-т 14 “Довгострокові фінансові інвестиції” К-т 10 “Основні засоби” (за залишковою вартістю), 20 “Виробничі запаси”, 28 “Товари”, 31 “Рахунки в банках”, 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”, інші рахунки обліку активів	Передано активи підприємства, що реорганізується, підприємству, що виділяється внаслідок реорганізації
Д-т 40 “Статутний капітал”, 42 “Додатковий капітал”, 43 “Резервний капітал”, 44 “Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)”, 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”, 68 “Розрахунки за іншими операціями” та ін. К-т 14 “Довгострокові фінансові інвестиції”	Передано власні та залучені джерела, що відповідають вартості переданих новоствореному підприємству активів
Новостворене підприємство	
Д-т 46 “Неоплачений капітал” К-т 40 “Статутний капітал”	Оголошено статутний капітал підприємства, що створюється в результаті реорганізації
Д-т 10 “Основні засоби” (за залишковою вартістю), 20 “Виробничі запаси”, 28 “Товари”, 31 “Рахунки в банках”, 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”, інші рахунки обліку активів – К-т 46 “Неоплачений капітал”	Оприбутковано активи від підприємства, що реорганізується
Д-т 46 “Неоплачений капітал” – К-т 40 “Статутний капітал”, 42 “Додатковий капітал”, 43 “Резервний капітал”, 44 “Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)”, 63 “Розрахунки з постачальниками та підрядниками”, 68 “Розрахунки за іншими операціями” та ін.	Відображено власні та залучені джерела, що відповідають вартості отриманих активів від підприємства-правопередника

Зазначимо, що сальдо рахунку 14 “Довгострокові фінансові інвестиції” після передачі активів і супроводжуваних їх джерел дорівнюватиме нулю. Така ситуація обумовлена необхідністю дотримання основоположного елементу методу бухгалтерського обліку – “подвійного запису”. Такий варіант обліку можливий, якщо розмір статутного капіталу, що передається, відповідає його оголошеному розміру.

Якщо статутний капітал виділеного підприємства виявиться меншим, ніж це передбачено чинним законодавством, то він може бути доповнений або отриманими при виділенні джерелами власних засобів, або додатковими внесками власників корпоративних прав.

Враховуючи дослідження різних науковців та вітчизняну практику, що відповідає чинному законодавству, пропонується бухгалтерські записи, пов’язані зі збільшенням розміру статутного капіталу новоствореного підприємства проводити таким чином (табл. 3.16.)

Таблиця 2. Запропоновані облікові записи операцій зі збільшення розміру статутного капіталу новоствореного шляхом виділення при реорганізації підприємства

Кореспонденція рахунків	Зміст господарської операції
Додаткові внески проводяться власниками корпоративних прав	
Д-т 46 “Неоплачений капітал” – К-т 40 “Статутний капітал”	Оголошено статутний капітал на суму, якої не вистачає до законодавчо встановленого розміру
Д-т 10 “Основні засоби”, 20 “Виробничі запаси”, 28 “Товари”, 30 “Каса”, 31 “Рахунки в банку”, інші рахунки обліку активів – К-т 46 “Неоплачений капітал”	Поповнено статутний капітал за рахунок додаткових внесків власників корпоративних прав
Збільшення статутного капіталу за рахунок джерел власних засобів	
Д-т 43 “Резервний капітал”, 44 “Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)”, 42 “Додатковий капітал” – К-т 40 “Статутний капітал”	Поповнено статутний капітал за рахунок різних джерел власного капіталу

Відзначимо, що збільшення статутного капіталу за рахунок власних джерел засобів може проводитися лише у випадках, передбачених чинним законодавством.

Методологічні аспекти обліку операцій, пов’язаних з реорганізацією публічних акціонерних товариств, зокрема шляхом виділення і поділу, до теперішнього часу практично не досліджувалися. Разом з тим, дана проблема представляє не тільки теоретичний, але й практичний інтерес, що зумовлено тим, що при реорганізації публічного товариства шляхом виділення і поділу виникає необхідність анулювання акцій (частини акцій) товариств, що реорганізуються, і конвертації їх в акції новостворених товариств. Проте механізми такої конвертації не відпрацьовані та нормативними документами не врегульовані.

Відзначимо, що В. Ваулін і Н. Жерносек [99, с. 10], запропонували підходи до конвертації вартості майна власників корпоративних прав процедури реорганізації публічних товариств, що ґрунтуються на оцінці. Проте ці підходи мають виключно юридичну основу та не стосуються бухгалтерських аспектів реорганізації. У зв’язку з цим, розглянемо дану проблему детальніше, пов’язавши правові основи реорганізації публічних товариств з питаннями обліку переданих при реорганізації майна, зобов’язань і власних джерел формування засобів підприємств, що реорганізуються.

Для формування статутного капіталу створених у результаті реорганізації підприємств мають бути випущені акції, що “наповнюються” в своїй основі чистими активами (власними джерелами формування засобів підприємства), переданими цим підприємствам.

Внаслідок того, що відносно переданих чистих активів у акціонерів реорганізованих підприємств наявні корпоративні права, виникає необхідність узгодженого “переходу” акціонерів між реорганізованими та новоствореними підприємствами.

Даний висновок ґрунтується на тому, що при реорганізації шляхом виділення публічне акціонерне товариство, що реорганізується, не може бути засновником нового публічного товариства. Власниками корпоративних прав нового публічного товариства будуть акціонери даного публічного товариства. Інша справа, що ними виступатимуть ті акціонери публічного товариства, що реорганізується, які обмінюють свої корпоративні права в підприємстві-правопереднику на корпоративні права новоствореного підприємства внаслідок процедури реорганізації. Тобто майно, що передається при реорганізації, не можна розглядати як фінансові інвестиції підприємства, що реорганізується, в нове підприємство.

Мова у такому випадку може йти лише про розподіл майна і зобов'язань між акціонерами публічного товариства, що реорганізується, і акціонерами нового публічного товариства, що стають такими в результаті конвертації акцій, що їм належать у публічному товаристві, що реорганізується, в акції нового публічного товариства.

Таким чином, реорганізація публічного акціонерного товариства шляхом виділення з нього нового публічного товариства не може розглядатися як створення дочірнього підприємства. Така реорганізація повинна розглядатися як організаційний захід, реалізація якого передбачає розподіл майна й зобов'язань між власниками корпоративних прав реорганізації з урахуванням “наповненості” акцій підприємств, що реорганізуються, чистими активами.

Очевидно, що публічне товариство, з якого виділяється інше публічне товариство, повинно представити відповідні документи на анулювання певної кількості акцій.

Механізм визначення кількості акцій, що анулюються, чинним законодавством не встановлено. Виходячи з того, що спочатку кількість акцій, яка випускається, за номінальною вартістю відповідає розміру статутного капіталу товариства, то при виділенні підприємства повинна анулюватися відповідна кількість акцій за номінальною вартістю, що відповідає розміру “переданого” статутного капіталу. Проте, необхідно враховувати, що при реорганізації шляхом виділення підприємствам, що реорганізуються, передається не частина статутного капіталу, а майно й зобов'язання. При цьому статутний капітал створюється у розмірі вартості майна, необтяженого зобов'язаннями, що відповідає величині переданих при реорганізації чистих активів. Тому розрахунок кількості акцій, що анулюються, має бути іншим. Пропонується їх кількість визначати з урахуванням розміру статутного капіталу, створеного в результаті реорганізації підприємства, що відповідає переданому розміру чистих активів, що співвідноситься до розміру чистих активів, які припадають на одну акцію підприємства, що реорганізується.

У бухгалтерському обліку товариства, що реорганізується, анулювання певної кількості акцій, що супроводжується зменшенням статутного капіталу, повинно відображатися за номінальною вартістю. Різниця, що утворюється в частині переданих активів, необтяжених зобов'язаннями, повинна покриватися іншими джерелами власних засобів.

Розглянемо методологічні питання, пов'язані з реорганізацією юридичних осіб шляхом перетворення.

На наш погляд, сенсу в операціях “згортання” і “розгортання” рахунків бухгалтерського обліку на підприємстві, яке реорганізується, немає, оскільки у разі перетворення змін у майні, зобов'язаннях і джерелах власних засобів юридичної особи не відбувається – змінюється лише його організаційно-правова форма.

Серйозні заперечення викликають і пропозиції Н.А. Литнєвої щодо використання для обліку необоротних активів, що вибувають, рахунку обліку фінансових результатів. Якщо керуватися логікою автора, то необхідно використовувати рахунок обліку фінансових результатів і щодо оборотних активів, що передаються. Крім того, сумнівним є твердження про те, що сума статутного капіталу підприємства, що передається при реорганізації, повинна поповнювати додатковий капітал правонаступника або відноситися на нерозподілений прибуток [392, с. 83]. По-перше, додатковий капітал і нерозподілений прибуток, хоча і є джерелами власних засобів, вони мають різні можливості в частині їх використання. У зв'язку з цим варіативності відображення в обліку статутного капіталу, що передається, бути не повинно. По-друге, як бути у випадку, якщо при реорганізації підприємства розмір статутного капіталу залишається незмінним? Наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю з певним розміром статутного капіталу після реорганізації перетворилося на публічне товариство з аналогічним розміром статутного капіталу та складом власників корпоративних прав. Сенсу у формуванні нового статутного капіталу, на нашу думку, немає.

Пропонується для уникнення зазначених проблемних питань, що виникають при реорганізації шляхом перетворення, зберігати баланс підприємства, що реорганізується, доповнивши його лише тими записами, які стосуються його коригування (збільшення статутного капіталу, зміна в аналітичному обліку складу власників корпоративних прав (якщо таке відбувається) і т.д.). Такий підхід істотно спрощує процедуру перетворення та уникає жодних проблем на практиці, зокрема в частині їх облікового відображення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В останні роки в умовах наростаючих глобалізаційних процесів відбувається значна кількість реорганізацій суб'єктів господарювання. Для забезпечення управління такими процесами розроблено методика відображення операцій з передачі майна і зобов'язань при реорганізації підприємства шляхом виділення (якщо при виділенні не створюється дочірнє підприємство) та операцій зі збільшення розміру статутного капіталу новоствореного підприємства при виділенні. Використання розробленої методики на практиці забезпечує інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень під час реорганізації підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інституціональні перетворення в недержавному секторі економіки: реорганізація й групова взаємодія корпорацій: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.В. Зельдіс; Європ. ун-т. – К., 2006. – 75 с. – Бібліогр.: 29 назв. – ISBN 966-301-095-9. – укр.
2. *Коротаев С.Л.* Реорганизация юридических лиц: Правовые основы. Орг. аспекты. Бухгалт. учет и налогообложение: Практик. пособие / С.Л. Коротаев – Мн.: ОДО “Хоз-во и право”, 2003. – 100 с.; – Библиогр.: с. 95-100 (55 назв.). – ISBN 985-6685-12-5: 500 экз.
3. *Коротаев С.Л.* Методические аспекты реорганизации акционерных обществ путем их выделения и разделения // Финансы, учет, аудит. – 2006. – № 9. – С. 38-41
4. Облік і аудит припинення діяльності юридичної особи: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 [Електронний ресурс] / Н.В. Сухолитка; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2008. – 20 с. – укр.
5. Правові та організаційні засади функціонування інститутів спільного інвестування в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / В.М. Бутузов; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2000. – 19 с. – укр.
6. Реорганізація неплатоспроможного підприємства як спосіб відновлення економічної незалежності / Н. Асеєва // Право України. – 2006. – № 7. – С. 59-62. – Бібліогр.: 5 назв. – укр.
7. Реорганізація як ефективний засіб вирішення проблеми банкрутства підприємств / Є. Андрущак // Регіон. економіка. – 2002. – № 1. – С. 83-89. – Бібліогр.: 4 назв. – укр.
8. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 [Електронний ресурс] / О.Р. Кібенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 40 с. – укр.
9. *Терещенко О.О.* Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник. – К.:КНЕУ, 2000. – 412 с.